

Dömötör Adrienne: Régi magyar nyelvemlékek. A kezdetektől a XVI. század végéig.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 188 oldal.

Remélem, és ahogy látom, illetve várom, Dömötör Adrienne könyve nagy kedvet fog csinálni az olvasónak a régi magyar irodalomhoz. Hiszen a régi magyar szövegek nemcsak a nyelvtörténészek számára szolgálnak nyelvi anyagul, hanem a magyar irodalom legkorábbi alkotásai is egyben.

Több olyan munka jelent már meg a könyvpiacra, amely a régi magyar nyelvemlékeket mutatja be. Ilyen például Jakubovich–Pais *Ó-magyar olvasókönyve* (1929), Szabó Dénes *A magyar nyelvemlékek* című könyve (1959), az *A magyar nyelv története* című tankönyvben a Benkő Loránd által írt terjedelmes fejezet (1967), vagy a Molnár–Simon-féle *Magyar nyelvemlékek* (1976).

Dömötör Adrienne könyvének bibliográfiája és a 167 lap alji jegyzet gazdag szakirodalmi háttéranyagra utal. Ebben – különféle szövegkiadások mellett – van könyvtár-, illetve könyvnyomtatás-történeti, olvasásszociológiai, művelődéstörténeti, nyelvtörténeti irodalom és sok egyéb vonatkozású munka is.

A most ismertetendő könyv, tényanyagát tekintve, nagyjából hasonlít a korábbi ilyen munkákhoz (hiszen például a TA., a HB., a JókK. keletkezésének ideje, körülményei, tartalma nem változik az idők folyamán), ugyanakkor új utakat keresve és találva markánsan el is tér azoktól. Számos „kis színes” információval megfűszerezve, érdekes „mesékkel” átszőve mutatja be a kézíratos, majd a nyomtatott nyelvemlékeket. A legkorábbi szórványemlékekkel kapcsolatban például megismerteti az olvasót azok külső történetével, jellegével, tartalmával, a bennük szereplő adatok mennyiségével, azzal, hol és mire használták őket, aztán példákat is ad a legfontosabbakból.

A kis terjedelmű ómagyar kori szövegekkel kapcsolatban is megadja az olvasatokat és az értelmezéseket. A könnyebben érthető későbbi kódexek korabeli és a további szövegek esetében „értelmezéssel kiegészített olvasatokkal” teszi befogadhatóvá a szélesebb nagyközönség számára is múltunk szép, értékes és érdekes szövegeit.

Az ómagyar kort korai és kései szakaszra tagolva mutat be részleteket az egyes emlékekből. A négy Árpád-kori szöveget teljes terjedelmében közli, a legújabb olvasati variációval. Az újabban felfedezett vagy feldolgozott rövidebb emlékeket is bevonja az ismertetésbe. Így szerepel először – összefoglaló munkában – a Húsvéti népének (42), a Laskai sorok, a Müncheni emlék (43). (Ezzel kapcsolatban Hargittay Emil könyvét ajánlom a szerző figyelmébe: *Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába*. Budapest, 1996.) Az egész könyvre jellemző, hogy a szerző a legfrissebb nyelvtörténeti szakirodalmat is beledolgozza. Az érdeklődés felkeltésére és fenntartására jó érzékkel választja ki a közölt részleteket is. A rövidebb ómagyar kori szövegek közül például nem a Marosvásárhelyi sorokat idézi, hanem egy Hadi szitkozódást 1479 körülről (45). A MvS. megfelelő sorában az első fennmaradt félreértelmezésre nyitja rá az olvasó szemét (43). Az ilyen és ehhez hasonló „csemegéket” tipográfiailag is jelzi a szerző, illetve a kiadó: függőleges vonal utal az ilyen beljebb kezdésekre.

Ahogy haladunk a könyvben előre, egyre többször aknázza ki a szerző a szövegek nyelvtörténeti hasznát. Erre a kódexek párhuzamos szövegrészletei adnak kitűnő lehetőséget. Elég sokat közöl belőlük, a kódexekben szereplő szövegek műfajai szerint is rendezve az anyagot. Hasznos válogatást nyújt a kódexekben található bibliafordításokból, ahol már némi nyelvtörténeti elemzésbe is bocsátkozik (a *bocsájt* [104] helyett a köznyelvibb *bocsát* alakot használnám). Aláhúzással jelöli a szövegek összevetett részleteit, és rámutat néhány szóhasználati és mondat szerkesztési eltérésre. A helyesírási kérdések jellemzéséhez jó forrás lett volna Keszler Borbála *Írásjeltana* (Tankönyvkiadó, 2004, illetve ennek előzménye: NytudÉrt. 141. szám, 1995). Utal a szerző a kódexek szerkesztésrendekhez való tartozására, valamint fordítás mivoltukra is. Ennek kapcsán a fordítókról, illetve a fordításokról, valamint a latin és a magyar nyelv viszonyáról is ír. A kódexirodalommal kapcsolatban érdekes az a betoldás is, amely a kódexek személyes hangú világi tárgyú bejegyzéseiről szól, példákkal fűszerezve (88).

A könyv második fele a nyomtatott nyelvemlékeket mutatja be, egyúttal azt is jelezve, hogy nincs merev időhatár a kéziratos és a nyomtatott munkák között. Szól a változatos műfajokról; a szótárak, grammatikák mellett nem feledkezik meg a régi térképekről, naptárakról stb. sem.

Ez a fejezet szinte életre kelti a korabeli nyomdákat és nyomdászokat, az ott folyó munkát. Érdekes kis könyvnyomtatás-történet kerekedik ki a leírtakból, ezúttal is friss szakirodalom alapján és megfelelő tömörítéssel. Utal a 16. századi társadalom különféle rétegeinek írás-olvasás tudományára, a könyv iránti igény fokozódására.

Dömötör Adrienne beszél a szerző, a nyomdász és a korrektor viszonyáról, pontosabban a szöveghez való viszonyukról, arról, hogy a több felől jövő hatás eredményeképpen hogyan formálódott lassanként a nyelvi norma. Annak érdekében, hogy minél szélesebb olvasóközönség megértse a könyvek szövegét, hogy a kiadott műveket minél több helyen lehessen értékesíteni, tehát „üzleti célból” is törekedtek a nyomdászok a legkirívóbb nyelvjárási jelenségek kerülésére. Ennek az egysíkesülési folyamatnak a 16. században még csak a kezdetei figyelhetők meg. A szerző ezúttal is megragadja a lehetőséget némi nyelvi-nyelvtörténeti elemzésre. Jó alap ehhez ugyanazon mű két kiadásban megjelent szövegének összevetése (116–8). Rámutat néhány hangtani, morfológiai, szóhasználatbeli és mondat szerkezeti jelenség eltérésére. A különféle „beavatkozások” eredményeképpen legtöbbször kevert nyelvállapotú szövegek jöttek létre (119). A könyv újabb kiadásában hasznos lenne ilyeneket is közölni.

Tanulmányok a szerzői és a fordítói tevékenységről, a latin és a magyar nyelv együttéléséről szóló információk is. Jó, hogy a könyvnyomtatás korában továbbélő kéziratos nyelvemlékekről is sokat megtudunk (szövegrészletekkel illusztrálva).

Minden olvasó számára hasznos, hogy a könyv végén – lexikonikkszerűen – bemutatja a korszak legjelentősebb szerzőit és műveit. Az olvasatokban szereplő speciális jeleket magyarázó táblázatban (178) az *e* hang hosszú párját, az *ē*-t úgy jellemzi a szerző, hogy „*a* nyelvjárásokban ma is megtalálható nyílt *ē*”. Pontosabb lenne „*a*” nyelvjárások helyett **egyes** nyelvjárásokat említeni. Szépek a könyv végén található fényképes illusztrációk.

A könyv értékes és érdekes anyagával jó összhangban van a külleme. Nyelvészeken kívül magyar irodalmárok és tanárok számára is ajánlható Dömötör Adrienne munkája, de az úgynevezett széles nagyközönség érdeklődésére is számíthat.

Mátai Mária